

УДК 336.71

Харун О.А.*кандидат економічних наук,
доцент кафедри міжнародних економічних відносин
Хмельницького національного університету***Дубицька О.В.***аспірант кафедри міжнародних економічних відносин
Хмельницького національного університету***УНІВЕРСАЛІЗАЦІЯ ТА СПЕЦІАЛІЗАЦІЯ У БАНКІВСЬКІЙ СФЕРІ****UNIVERSALIZATION AND SPECIALIZATION IN THE BANKING SECTOR****АНОТАЦІЯ**

У статті визначено сутність універсалізації та спеціалізації банківської діяльності. Виокремлено особливі риси універсальної банківської системи. Розглянуто переваги та недоліки універсалізації та спеціалізації у банківській сфері. Охарактеризовано проблеми універсалізації та спеціалізації у банківській сфері на основі досвіду Великобританії, США, Японії, Франції та Німеччини.

Ключові слова: банк, універсалізація, спеціалізація, банківська система.

АННОТАЦИЯ

В статье определена сущность универсализации и специализации банковской деятельности. Выделены особые черты универсальной банковской системы. Рассмотрены преимущества и недостатки универсализации и специализации в банковской сфере. Охарактеризованы проблемы универсализации и специализации в банковской сфере на основе опыта Великобритании, США, Японии, Франции и Германии.

Ключевые слова: банк, универсализация, специализация, банковская система.

ANNOTATION

In the article the essence of universalization and specialization Banking. Thesis there is determined the particular features of the universal banking system. Advantages and disadvantages of universalization and specialization in banking. The characteristic problems of universalization and specialization in banking on the experience of the UK, USA, Japan, France and Germany.

Keywords: bank, universalization, specializing in the banking system.

Постановка проблеми. Розширення спектру фінансових послуг відбувається у двох напрямках – універсалізації та спеціалізації фінансових інститутів. Сучасні бізнес-ситуації розвитку фінансового посередництва складаються так, що кожна фінансова установа, прагнучи розширити свою сервісну нішу, водночас засвідчує свою присутність у нових секторах ринку фінансових послуг, набуваючи тим самим статусу універсальної фінансової структури. З іншого боку, щоб мати доступ до нових фінансових ресурсів, будь-який посередник вимушений спеціалізуватися та вдосконалювати свої активні та пасивні операції. Тобто універсалізація і спеціалізація, незважаючи на їх протилежність, поєднуються і доповнюються не тільки на рівні ринку в цілому, а й у рамках одного фінансового інституту.

У результаті поглиблення зазначених процесів виникає і стає однією з найактуальніших та найсуперечливіших (як у світовому просторі, так і на рівні України) проблема визначен-

ня типу банківської діяльності, найбільш ефективного в сучасних умовах – універсального чи спеціалізованого. Вивчення розвитку універсальної банківської справи на міжнародному рівні, виділення її загальних структурно-функціональних рис стає дуже важливим з огляду на необхідність встановлення стратегічного розвитку банківської системи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми універсалізації та спеціалізації у банківській сфері розглянуто в наукових працях таких вітчизняних та зарубіжних учених, як: А. Андреев, О. Васюренко, Л. Гуляєва, Є. Комарова, О. Лаврушин, А. Рогачева, Д. Пліон, С. Salomiris, I. Walter. Окремі питання розвитку банків України вивчали А. Мороз, Р. Гриценко, К. Павлюк, В. Казан, С. Науменко та ін. Однак залишаються невирішеними питання універсалізації та спеціалізації у банківській сфері на основі досвіду високорозвинених країн

Мета статті полягає у дослідженні універсалізації та спеціалізації банківської сфери у світовому фінансовому просторі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сутність універсалізації банківської справи полягає у розширенні кола джерел мобілізації банківського капіталу і сфери його застосування. Відбувається структурне зближення різних видів банківських і фінансових установ, на основі якого виникають універсальні кредитно-фінансові комплекси, що займаються трасовими операціями, інвестиційною діяльністю, лізингом, факторингом, різного роду консультаціями та іншими операціями. Водночас якщо проаналізувати діяльність транснаціональних банків, можна помітити, що глобальна тенденція до універсалізації у цілому успішно поєднується зі спеціалізацією відділень і дочірніх банків на окремих видах операцій та послуг [1, с. 35–37].

Зазначимо, що процес універсалізації банківської діяльності – це наслідок вичерпання екстенсивних напрямів її розвитку. Головними клієнтами ТНБ були і залишаються промислові корпорації, які потребують значної кількості послуг. Універсальний характер сучасних банківських інституцій сприяє тому, що ділові контакти між банківськими і промисловими

корпораціями неминуче переростають у відносини контролю перших над другими і рідко навпаки. Підтвердженням процесу універсалізації діяльності банків є, зокрема, такі дані. Банки Франції надають близько 150 видів банківських кредитів, у тому числі 32 – для обслуговування поточної діяльності підприємства, 73 – для інвестицій, 37 – для приватних осіб. Прискорення процесу універсалізації банків пов'язане також зі зростанням добробуту населення як країни базування, так і країни, котра приймає. Населення має кошти, щоб платити за банківські послуги, і розуміє переваги у користуванні послугами банку [2, с. 327].

Особлива риса універсальної банківської системи полягає в індивідуальних відносинах із приватними особами, фірмами та інституційними клієнтами. Універсальний банк має обслуговувати приватних осіб на різних стадіях фінансового життя: накопичення, базові послуги, ведення рахунків, виплати заборгованості, вклади та депозити для національних і міжнародних послуг, консультації стосовно оподаткування, пенсійні вклади, куди входять страхування і регулювання прав успадкування. Для юридичних осіб існує цілий цикл послуг: розміщення, консультування, венчурний капітал, кореспондентські відносини, коротко- та довгострокове фінансування, ринок капіталу, інвестиції, продаж фірм, злиття, регулювання прав успадкування [1, с. 35–37].

Відомий банківський діяч швейцарського і міжнародного масштабу Дьоріг Ханс-Ульріх характеризує «сфокусований» універсальний банк як тип банку майбутнього в усьому світі та визначає його 12 можливостей і переваг, до яких належать:

- постійність, стабільність і передбачуваність;
- традиції та досвід матричного менеджменту;
- значний капітал, високий рейтинг, добра репутація;
- сильні позиції на внутрішньому ринку;
- переваги масштабу;
- капілярний розподіл із широкою базою клієнтів;
- різноманітні комбінації продуктів у єдиній організації з власною «мережею»;
- інтегровані пакети рішення «з одних рук»;
- фінансове обслуговування, адекватне життєвим фазам;
- багато комерційних та інвестиційних банків, а також брокерів «ідуть в оборону»;
- універсальний банк як марка;
- привабливість для регулювання [3, с. 255].

Таким чином, переваги універсальної банківської системи полягають у наданні клієнту найширшого спектра послуг, серед яких є низькорентабельні операції; у більшій надійності вкладів, тому що банки розподіляють їх підприємницький ризик на кілька комерційних

підрозділів; у вищій продуктивності банківської системи.

Є й недоліки універсальної банківської системи. Зокрема, можливі конфліктні ситуації (наприклад, під час консультування щодо вкладів клієнтів); можливі застереження влади у представників універсальних банків через велику кількість мандатів із правом голосу спостережних нарад, що можливо у разі депонування акцій.

Однак стабільність, наприклад, німецької банківської системи, де найбільші банки країни універсальні за своєю діяльністю, свідчить на користь універсалізації. У Великобританії, як показує аналіз, за останній час модель універсального банку стала домінуючою, а у США грані між універсальними і спеціалізованими банками дедалі більше стираються. В Японії розвиток банківської справи також відбувається в напрямі універсалізації [4, с. 53–60].

Зазначимо, що спеціалізація означає спрямування професійної діяльності у визначеному напрямі, що проявляється у відповідному розподілі праці за окремими операціями. Зазначене певною мірою стосується діяльності банківських установ.

У вітчизняній (як і в зарубіжній) юриспруденції та економічній практиці вирізняють універсальні та спеціалізовані банки. Так, згідно із Законом України «Про банки і банківську діяльність», за спеціалізацією банки класифікуються як ощадні, інвестиційні, іпотечні, розрахункові (клірингові). Банк набуває статусу спеціалізованого тоді, коли більше 50% його активів є активами одного типу, а стосовно ощадних спеціалізованих банків зафіксована вимога формування понад 50% пасивів за рахунок вкладів фізичних осіб. У всіх інших випадках банки є універсальними [5].

Функціонально вітчизняні банки розвиваються як універсальні фінансові установи. При цьому слід зауважити, що домінуюча концепція універсального банку зумовлюється не стільки клієнтським попитом, а переважно є наслідком зваженої бізнес-стратегії банку, що спрямована на амортизацію наслідків ринкових коливань циклічного характеру. В останні кільканадцять років спостерігається (і чим далі, тим глибше) трансформація банківської системи у напрямі відмови від спрощеного розуміння банківського сервісу як розрахунково-касового та депозитно-кредитного. Поступова диверсифікація спектру банківських послуг стає визначальним явищем. Проте основними з них є послуги щодо залучення та розміщення фінансових ресурсів. Перші з них значною мірою пов'язуються з наданням депозитних послуг під час формування ресурсної бази банків, також для цих цілей використовується емісія цінних паперів власного боргу, залучення синдикованих кредитів та акціонування. Операції розміщення капіталу охоплюють переважно кредитні послуги та меншою мірою інвестицій-

ні сек'юретизовані вкладення і сукупно утворюють кредитно-інвестиційний банківський портфель [6].

У ХХ ст. виявився нерівномірний розвиток окремих великих за економічним потенціалом держав світу. Провідне становище посіли США та Японія. Тісний зв'язок зі структурними змінами в господарстві, конкуренція з різного роду спеціалізованими кредитно-фінансовими установами постійно вимагали підтримки стійкості і ліквідності національних банківських систем. Пристосування до умов, що змінюються під час виконання для фінансово-промислового капіталу найважливіших функцій і операцій (емісійних, депозитних, кредитних, фондових), виключало можливість ослаблення ролі банків як особливих інститутів щодо створення кредитних грошей [5].

Уважаємо, що зростання обсягу наданих послуг і зміна їх якості, змішування операцій банків і небанківських установ, вплив участі держави у проведенні банківської політики були настільки різні в окремих країнах, що знадобилися міжнародні інститути, здатні забезпечити стабілізацію діяльності несформованого світового банківського співтовариства (Банк міжнародних розрахунків, створений у 1930 р., Міжнародний банк реконструкції та розвитку – у 1946 р., Міжнародний валютний фонд – у 1947 р.). Під дією глобальних деформацій (світових воєн і економічних криз) доводилося спрямовувати банківську діяльність у більш регульоване русло концентрації та спеціалізації (усунення конкуренції між великими банками, децентралізація за допомогою широкої банківської периферії, цільове використання за обсягом і характером додаткових грошових капіталів) [7, с. 117].

На прикладі англійського досвіду розвитку банків, що мав найбільш тривалий історичний період, простежуються процеси універсалізації та спеціалізації банківського капіталу. Вони мали важливі наслідки для появи банків у багатьох країнах Азії, Африки, Америки. Залежно від обраних методів діяльності, застосовуваних грошових операцій банки намагалися забезпечити собі стабільність і прибуток.

Спеціалізація банків Великобританії виразилася у виділенні клірингових банків (надання кредиту у формі овердрафту і короткострокових позик) та облікових будинків (здійснення вексельного кредиту). Подібне розмежування знижувало підприємницький ризик. Кліринговими називалися шість провідних депозитних банків, що були членами Лондонської клірингової (розрахункової) палати. Лібералізація правил торгівлі цінними паперами, посилення конкуренції у сфері традиційних операцій дали змогу кліринговим банкам розширити коло банківських і фінансових послуг. Організаційно клірингові банки обростали спеціалізованими дочірніми компаніями, перетворюючись на кредитно-фінансові конгломерати.

Облікові будинки, володіючи монополією можливістю користуватися кредитами Банку

Англії в обмін на посередництво у розміщенні казначейських векселів, виступали як досить гнучкі форми банківської діяльності. Поступова втрата монополії привела облікові будинки до необхідності диверсифікувати свою діяльність.

Одночасно з об'єктивним процесом спеціалізації як необхідний елемент банківського підприємництва в окремих європейських країнах виступає як елемент державного господарського регулювання.

У Франції в ході неодноразової націоналізації окремих видів банків вироблені державні принципи спеціалізації. У 80-х роках ХХ ст. проведено реорганізацію кредитних установ для усунення колишньої спеціалізації (депозитні, ділові, банки середньо- та довгострокового кредитування) і дано їх нову класифікацію. Для заохочення конкуренції здійснювалося зближення операцій банків і фінансових компаній. Для підвищення конкурентоспроможності країни на фінансових ринках світу був уведений статус універсального банку.

У Німеччині з другої половини 40-х років ХХ ст. на базі філій трьох провідних grosbankів утворені 30 самостійних регіональних банків. Строго обмежувалися операції банків межами земель, в яких вони функціонували. Пізніше повна легалізація grosbankів дала змогу відвоювати колишні позиції, у результаті з 30 залишилося лише дев'ять регіональних банків. Скасування обмежень у сфері відкриттів відділень остаточно посилило монополні позиції grosbankів (1% загального числа комерційних банків і 40% їх активів).

У Радянському Союзі в 30–80-ті роки ХХ ст. державою створювалася й удосконалювалася система спеціалізованих банків. Наприкінці зазначеного періоду вона складалася із Зовнішторгбанку, Агропромбанку, Жилсоцбанку, Будбанку і Ощадбанку. Кожен із них представляв собою складну централізовану систему з розгалуженою мережею установ. Державою проводилися реорганізації прийнятої спеціалізації (розширення мережі відділень і контор, розмежування кола клієнтів і т. д.).

За рахунок великої мережі Держбанку (185 контор і 4 274 відділення) спецбанки в 80-ті роки розширили свою мережу, причому прикріплення здійснювалося залежно від того, клієнтура якого банку переважала в даному відділенні. З кінця десятиліття значна частина державних спеціалізованих банків і їх відділень була перетворена в комерційні банки та їхні філії. Завдяки прийнятим у 1990 р. союзному і російському законам про банки і банківську діяльність система комерційних банків стала поступово розвиватися [8].

Висновки. Отже, на нашу думку, універсальна діяльність банків має значні переваги: економія за рахунок зниження витрат, передусім унаслідок одночасного використання певних ресурсів (особливо інформації) для надання різних послуг; вигідність комплексного обслуговування для по-

купців, оскільки за комплексного обслуговування вдається уникнути дублювання трансакційних витрат, досягаючи значної економії; можливість підтримувати високу якість кредитного портфеля та фінансову стабільність банків за рахунок розширення джерел доходів; підтримка регулюючих органів для недопущення банкрутства. Враховуючи переваги універсальної банківської справи, визначено, що перспективним напрямом розвитку банківських інститутів є орієнтація на здійснення універсалізації банківської справи.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Андреев А. Особливості становлення ринку банківських послуг / А. Андреев // Банківська справа. – 2011. – № 4. – С. 35–37.
2. Банківська енциклопедія / За ред. д.е.н., проф. А.М. Мороза. – К. : Лібра, 2010. – 327 с.
3. Васюренко О.В. Банківські операції : [навч. посіб.] / О.В. Васюренко. – К. : Знання, КОО, 2012. – 255 с.
4. Гуляєва Л.П. Універсалізація діяльності банків: проблеми та перспективи / Л.П. Гуляєва // Вісник Академії праці і соціальних відносин Федерації профспілок України. – 2008. – № 5(47). – С. 53–60.
5. Універсалізація банківської справи [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://buklib.net/books/25713/>.
6. Перебудова міжнародної фінансової системи [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://library.if.ua/book/13/1202.html>.
7. Лаврушин О.І. Бізнес, фінанси і банківська справа / О.І. Лаврушин. – К. : Знання-прес, 2011. – 117 с.
8. Універсалізація банківських операцій [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://bukvar.su/jekonomika/page,7,208893-Universalizaciya-bankovskih-operaciy.html>.